

ELMİ ƏSƏR VƏ MÜƏLLİFLİK HÜQUQU: İMKANLAR VƏ PROBLEMLƏR

*Azərbaycan Respublikası
Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri,
professor K.İmanov*

© K.İmanov, 3 mart 2010-cu il

I. Əqli mülkiyyət (ƏM), əqli fəaliyyət (ƏF) və əqli fəaliyyət nəticələri (ƏFN)

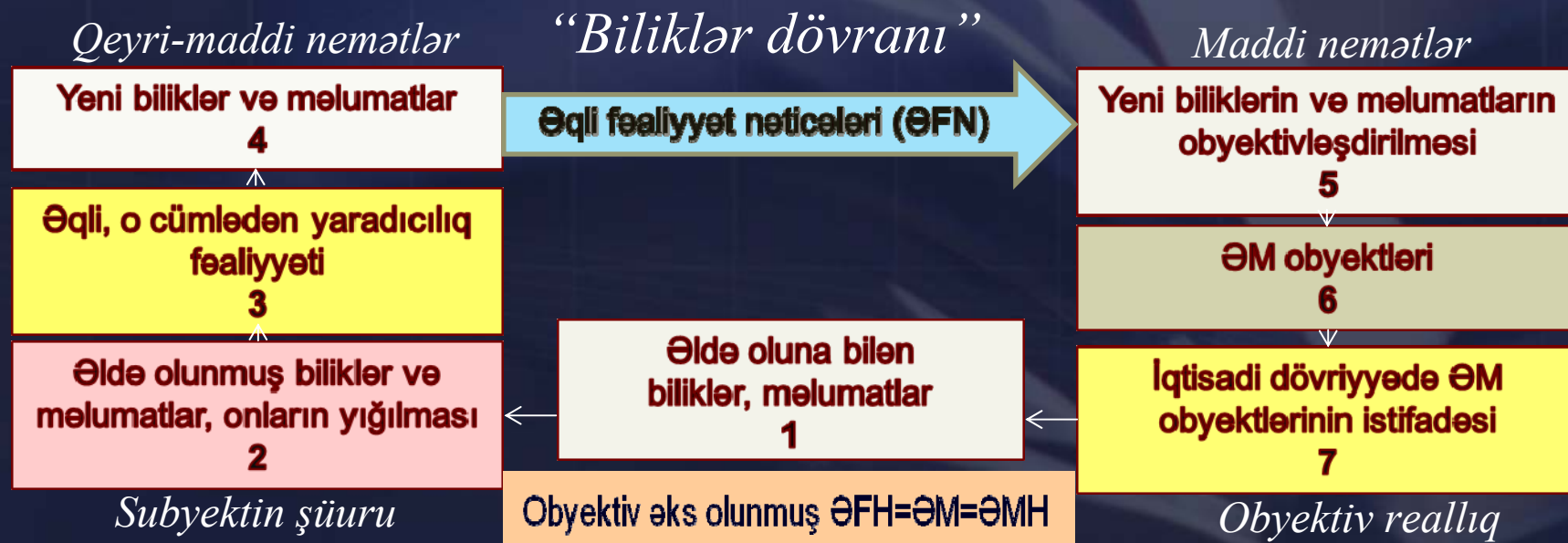
1. ƏM anlayışının:

- təsbit olunması (Konstitusiya 1995, ÜƏMT-ni təsis edən Konvensiya 1967);
- obyektiv və subyektiv tərkibi;
- mədəni, sosial-iqtisadi və informasiya-kommunikasiya təbiəti;
- məzmunu, forması və təyinatı;
- fəlsəfi, iqtisadi və hüquqi mənası.

2. ƏM: “Əql” və “Mülkiyyət” (ziddiyyət və ya vəhdət):

- yaradıcılıq və yenilikçilik ƏF-in ən yüksək zirvəsi, insanın universal təbii resursları, haqları və azadlıqları;
- “Mülkiyyət”, ancaq “əmlak” mənasında olmayan, hüquqlar və tələblər kimi hüququn müdaxiləsi.

3. ƏF nə zaman ƏM çevrilir? [“Səadət gətirən əql və biliklərdir, “Qutadqu-bilik”]

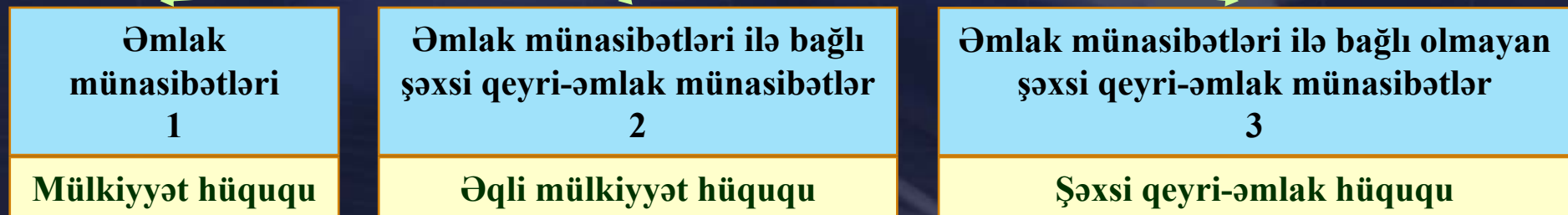

Hüquq borcu doğmur, borc hüququ doğur. (Şatobrian)

II. ƏM mülki-hüquq məkanında

1. ƏM tanınması səbəbi: Cəmiyyətin xeyir və faydasının götürüldüyünü dövlət tərəfindən dərk edilməsi (yalnız yaradıcılara hörmət və ehtiram deyil).
2. ƏM tanınması prinsipi: Tarazlıq siyasəti, kompromislər məcmusu.
3. ƏM – ƏFN qorunması məqsədilə onların yaradıcılarına və hüquq sahiblərinə verilən **müstəsna hüquqlardır**.
ƏM obyektində onu yaradanın və ya hüquq sahibinin hökmdarlığı.
[K.Popper: Biliklər (ƏM) maddi (əşya) mülkiyyətə qarşı].
4. Azərbaycanın ƏM doktrinası: ƏM – müstəqil institutu, mülkiyyət hüququnu tamamlayan mülkiyyətdir.
5. ƏM – Mülki hüququn tərkib hissəsi (əmlak dəyəri olan qeyri-maddi nemət (ƏFN)).

Mülki hüquq və onun predmeti

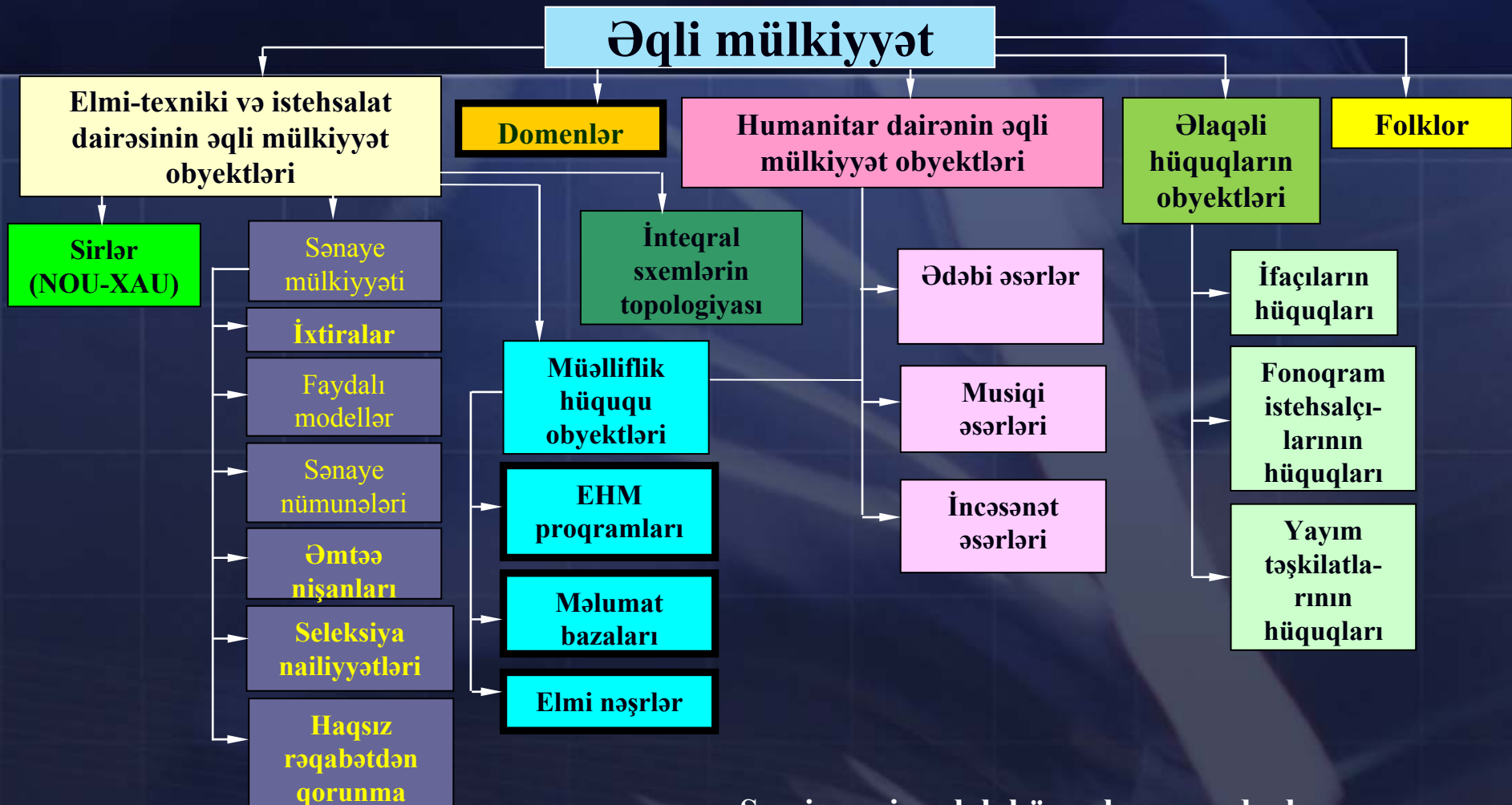

Qeyri-maddi nemətlər

Əmlak dəyəri olan qeyri-maddi nemətlər

Əmlak dəyəri olmayan qeyri-maddi nemətlər

III. Əqli mülkiyyətin təsnifatı

ƏM-in üç növü:

- 1) Müəlliflik hüququ.
- 2) Patent hüququ.
- 3) Qeyri-ənənəvi ƏM hüququ.

Şəxsi qeyri-əmlak hüquqlar: yaradıcılıq meyarı:

- a) Bütün növ əsərlər.
- b) İfalar.
- v) İxtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri.
- c) İnteqral sxem topologiyaları.

IV. Əqli mülkiyyətin milli qanunvericilik bazası, təsnifatı və sərəncamçılığı

Əqli mülkiyyətin birbaşa qorunması xətti

ƏM-in əlavə qorunması xətti

ƏMH qoruyan 2 müdafiə xəttləri:

I xətt – 7 qanun və müvafiq Məcəllələrin müddəaları.

II xətt – haqsız rəqabət və kommersiya sirri haqqında qanunlar və bir sıra digər qanunlar.

V.

Müəlliflik hüququ: Obyektiv əks olunmuş yaradıcılıq fəaliyyəti nəticələri

Ən zəngin, demokratik və tanınması üçün formallıq tələb etməyən ƏMH

1.

Fəaliyyət dairəsi – obyektlər

Elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri
(bütün növ əsərlər)

Müəllif hüquq qanunvericiliyi (maddə 5)

Müəlliflik hüququ – obyektiv və subyektiv mənada

Əsərlərin yaradılması və istifadəsi ilə bağlı hüquqi normaların məcmusudur

Əsərlərin yaradıcılarına məxsus olan konkret müstəsna hüquqlardır

Hüquqların tərkibi

Əmlak (iqtisadi) hüquqlar
(əsərlərin istifadəsinə aid müstəsna hüquqlar)

Qeyri-əmlak (şəxsi) hüquqlar
(müəlliflik hüququ, ad hüququ, şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ, açıqlamaq hüququ)

Müddətlidir, digərlərə keçə bilər

Müddətsiz, ayrılmazdır

2. “Əsər nə deməkdir?” (Müəllif-hüquq qanunvericiliyində açıqlanmır).

“Elmi əsər” Qanuna uyğun olaraq nə cür başa düşülməlidir?

(Məsələ rus dilli nəşrlərdə “elmi əsər” = “elmi ədəbiyyat”,
ingilis dilli nəşrlərdə ümumiyyətlə müzakirə olunmur)

VI.

Elmi əqli fəaliyyət nəticələri (EƏFN)

1.

Elmi əsərlər

Texniki yaradıcılıq əsərləri

*Obyektiv əks olunmuş
OBYEKTlər
(ƏM)*

Elmi-ədəbi (nəşrlər, monoqrafiyalar, hesabatlar və kompüter proqramları, məlumat bazaları və s.)

Elmi kəşflər

İxtiralar

Faydalı modellər, sənaye nümunələri

*ƏMH ilə
QORUNMA*

Müəlliflik hüququ

Yeni xüsusi qorunma

Patent hüququ

*Qeydiyyat
SİSTEMİ*

Könüllü

Zəruri

Zəruri

*Qorunma
MEYARI*

Yaradıcılıq xarakteri

?.....?

Yenilik, ixtira səviyyəsi, sənaye tətbiqi
Yenilik, sənaye tətbiqi
Yenilik, orijinallıq, sənaye tətbiqi

2. Təsnifat nəticələri

a) **Elmi-ədəbi əsərlər** yeni bilikərin əsaslandırılması, yeni və ya mövcud olan biliklərin təsviri və ya onların tənqidi, müqayisəli təhlili **məsələlərin həllinə yönəldilir.**

Məzmunu yeni olan (monoqrafiya, məqalə) və ya yeni olmayan (dərslik). Son halda formanın yeni olması tələbi zəruridir (fikirlərin yeni ifadəsi).

Elmi-ədəbi əsərlərdə qorunan **formadır**, **məzmun** isə forma daxilində qorunur.

b) **Elmi kəşflər** maddi dünyanın əvvəllər məlum olmayan qanunauyğunluqları, xassələri və hadisələri və ya nəzəri məfhum və (və ya) konsepsiyalar arasındakı məlum olmayan intellektual əlaqələrin müəyyən edilməsi **məsələlərinə yönəldilir.**

Hər zaman **məzmunu yeni**, dünya bilik səviyyəsinə məlum olmayandır.

Əgər elmi-ədəbi əsərə müəllifin elmi kəşfi də daxildirsə, o zaman ikili qorunma yaranır.

c) **Texniki yaradıcılıq əsərləri texniki məsələnin həllinə yönəldilir.**

d) **Elmi və texniki yaradıcılıq əsərlərinin elementləri:**

- Elmi baxışların təsviri və ya yeni elmi həqiqət (maddi dünyanın yenidən ideal işlənməsi);
- Obrazlar (anlayışlar, mülahizələr və nəticələr);
- İfadə vasitələri (sözlər, qrafiklər, həcmli-fəzavi, formullar, kimyəvi düsturlar və s.);
- Obyektiv təsvir forması.

VII. Müəlliflik hüququ: məzmun və forma

Elmi əsərlər

Məzmun

Forma

Elementlər

Elmi problemin qoyuluşu

Elmi araşdırmanın üsulu
(metodu)

Elmi faktlar

İnterpretasiya,
sistemləşdirmə, fərziyyə,
nəzəriyyə, konsepsiya və s.

Zahiri, o cümlədən,

dil, xüsusi elmi işarələr və
simvollar

Daxili, o cümlədən,

elmi anlayışların ifadə
(təsviri) ardıcılığı

məntiq, elmi ideyaların
açıqlama sistemi

materialın quruluş və
düzülməsi

Hüquqi qorunma əhəmiyyəti

Müstəqil hüquqi əhəmiyyətə malik deyil və forma çərçivəsində qorunur

Müəlliflik hüququnda müstəqil hüquqi əhəmiyyət daşıyır

Ədəbi əsərlər ilə analogiya

Əsərin mövzusu, materialı, süjet növəsi, ideya məzmunu və s.

Dil və obrazlar

Ədəbi əsərlərdən fərqi:
a) obrazlar abstraktdır, anlayışlardır;
b) dil işarə və simvoldan ibarət ola bilər.

VIII. Müəlliflik hüququ: “yaratıcılıq” meyarının məntiqi təhlili

2. **“Yeni”** ↔ **“Orijinal”** *Patent hüququnda “orijinal” “yeni” olanı təkrarlıya bilər.*

“Yeni” ↔ **“Orijinal”** *Müəlliflik hüququnda “orijinal” “yeni” olanı təkrarlıya bilməz.*

Müəlliflik hüququnda “yeni” və “orijinal” sinonimlərdir, əks halda “plagiat” yaranır.

3. **Müəlliflik hüququnda** “orijinal” = “təkrarediləbilməz” = “unikal”.

NƏTİCƏ: Müəlliflik hüququnun “yaratıcılıq” meyarı “orijinal” olmaqdır.

IX. Müəlliflik hüququnda istisnalar və elmi əsərlərlə bağlı sərbəst istifadə

Maddə 19. Əsərlərdən informasiya, elmi, tədris və digər məqsədlər üçün istifadə

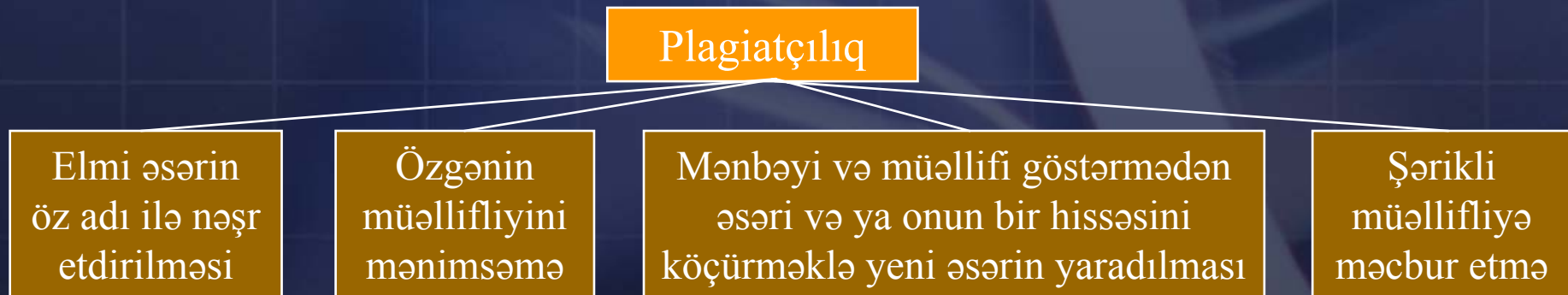
Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif qonorarı verilmədən, lakin istifadə olunan əsərin müəllifinin adını və götürülmə mənbəyini mütləq göstərməklə aşağıdakı hallara yol verilir:

- 1) elmi, tədqiqat, polemika, tənqidi və informasiya məqsədi ilə qanuni dərc edilmiş əsərdən, həmçinin qəzet və jurnallardan, sitatın məqsədinə müvafiq həcmdə çap icmal formasında qısa parçaların orijinalda və ya tərcümədə sitat kimi verilməsinə;
- 2) qanuni dərc edilmiş əsərlərdən qısa parçaları müəyyən məqsəd üçün lazım olan həcmdə tədris xarakterli nəşrlərdə, radio və televerilişlərdə, səs və videoyazılmalarda istifadə etməyə;

və s.

X. Müəlliflik hüququnun pozulması - əsərdən qeyri-qanuni (icazəsiz) istifadə deməkdir.

- Əmlak hüquqlarının pozulması – piraçılıq.
- Şəxsi hüquqların pozulması – **plagiatçılıq** (adətən əmlak hüquqları da pozulur).
- **Plagiatçılıq** – əsərin başqa şəxsin adı altında tam və ya qismən açıqlanması.

Plagiat yaradıcılıq oğruluğudur və bunu törədən şəxs qanunvericiliyə uyğun olaraq mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyır.

XI. Plagiatın yaranma mənbələri (törəmə əsərlər, yenidən işlənmə və plagiat)

- 1. Törəmə əsər** – mövcud əsərin yenidən işlənməsi deməkdir və müəyyən tələblər ödənilməklə törəmə əsər yeni (müstəqil) əsər kimi qəbul oluna bilər və onun müəllifinə (yaradıcılıq əlaməti mövcuddursa) müəlliflik hüququ şamil edilir.
- 2. Törəmə əsərlərin tərkibi:**
 - orijinal əsər əsasında müəllifin və ya digər şəxsin icazəli yenidən işlənmiş əsəri;
 - tərtib olunmuş əsərlər və bunun nəticəsində yaranan toplular;
 - tərcümələr.
- 3. Törəmə əsərin** – orijinal əsərdən hüquqi asılılığı mövcuddur və buna görə yenidən işlənmə hüququ orijinal əsərin müəllifinə məxsusdur və icazəli yenidən işlənmiş əsərin istifadəsi orijinal əsərin müəllifinin icazəsi və nəzarəti ilə həyata keçirilir.
- 4. Törəmə əsər** tam yeni (müstəqil) olduğu halda da orijinal əsərdən ilkin hüquqi asılılıq mətnində istinadların, həmçinin istifadə edilən ədəbiyyatın biblioqrafiyasının göstərilməsini tələb edir.

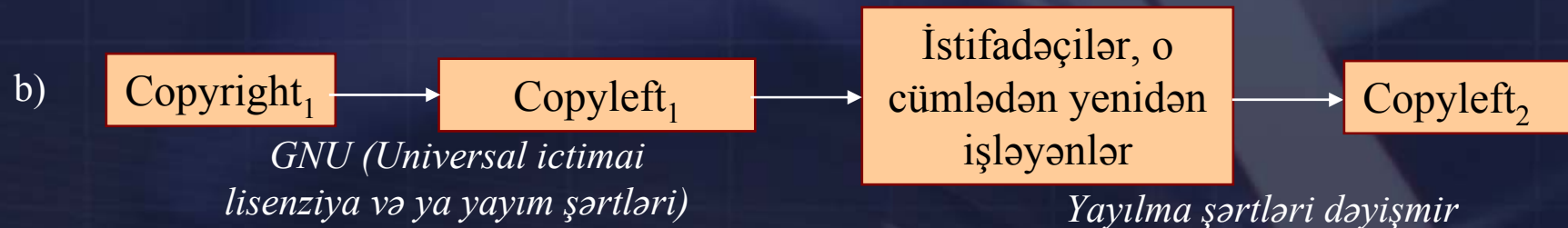
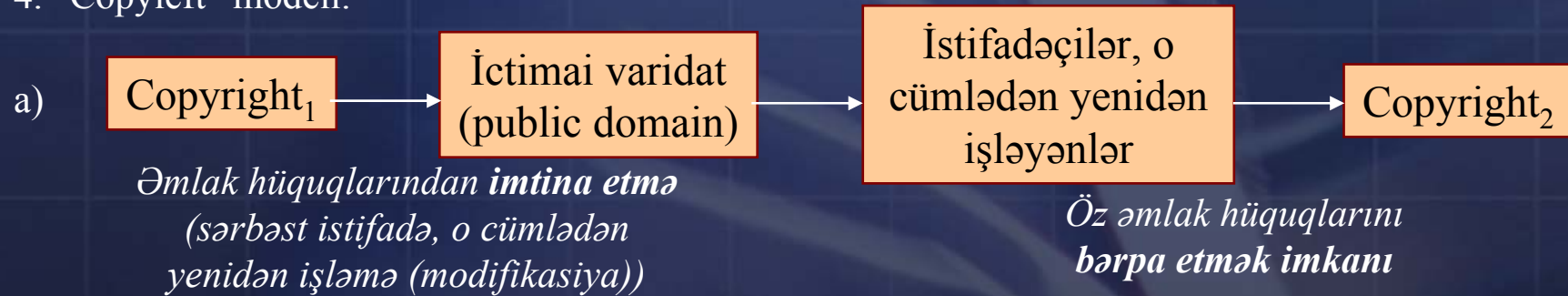
5. Yaradıcılıq müstəqilliyinin səviyyəsi və yeni əsərin orijinal əsərdən hüquqi asılılığı

№	Yenidən işlənmiş əsərdə yaradıcılıq müstəqilliyinin səviyyəsi	Zahiri formaları	Yeni əsərin hüquqi asılılıq dərəcəsi
1.	Yeni əsər tam və ya qismən köçürülmüşdür: Tam asılılıq	İstər daxili forma (obrazlar), istərsə xarici forma (dil) tam və ya qismən mənimsənilib	Orijinal əsərdən tam asılılıq Tam plagiat
2.	Aşağı səviyyəli müstəqillik	Daxili forma (obrazlar) mənimsənilib, xarici forma (dil) müəyyən mənada dəyişdirilib	Orijinal əsərdən güclü asılılıq Plagiat
3.	Nisbi səviyyəli müstəqillik	Obrazlar əsasən saxlanılıb, dil örtüyü əsasən dəyişdirilib	Orijinal əsərdən fəal asılılıq İstifadə üçün orijinal əsər müəllifindən icazə alınmalıdır (dərslərdə ola bilər, lakin elmi əsərdə dolayısı yolla plagiatın təsdiqidir)
4.	Yüksək səviyyəli müstəqillik	Obrazlar yalnız vacib məqamlarda saxlanılıb, dil örtüyünün əksər hissəsi dəyişdirilib [“Orijinal əsərdən yeni əsərin yaradılması üçün istifadə”]	Əsər yenidir və onun istifadəsi orijinal əsərin müəllifinin nəzarətindən kənar Orijinal əsərdən passiv asılılıq Orijinal əsərdən istifadə olunması mütləq göstərməlidir
5.	Çox yüksək səviyyəli müstəqillik	Yalnız sitat formasında dil istifadə olunub	Heç bir asılılıq yoxdur Sitat vasitəsi ilə istinadlar və mənbənin göstərilməsi

“Bilik – həyat funksiyasıdır”. (D.Kempbell)

XII. İNTERNET VƏ MÜƏLLİFLİK HÜQUQU

1. Virtual məkanda “Digital right” (“rəqəmli hüquqlar”) qanunvericiliklə müəyyən edilən əmlak və şəxsi müəllif hüquqlarına bərabərdir.
2. Elmi rəqəmli kontentin xüsusiyyəti: elmi nəticələrinin mübadiləsi “нет этикет” – “özünü tənzimləmə” [Burada sərbəst istifadə hüquqları və qorunan şəxsi hüquqlardır].
3. “Copyright”a alternativ modellər (açıqlanmış əsərlərin sərbəst istifadəsinə aid məhdudiyyətlərin götürülməsi) (Ficher, Creative Commons, Dolqin) “Modellər” [Bu və ya digər formada əmlak hüquqlarını güdür].
4. “Copyleft” modeli.

- c) “Copyleft” – digərlərinə əsərlərdən və törəmə əsərlərdən istifadəyə məhdudiyyət qoymaq imkanını istisna edən sərbəst yayılmasıdır.

“Copyleft” “Copyright” qanunvericiliyinin əksinə tətbiqidir.

[“copy” – nüsxə, omonim, “right” – “hüquq”, “sağ”, “left” – “sol” → qeyri-hüquqi mənada “copyleft” – “copyright”ın antonimidir].

Ədaləti qıraqda axtarmamaq üçün özün ədalətli ol.
(Atalar sözü)